

Jos Vandervelden
& Alexander Dumarey

DE VERBORGEN GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN

INHOUD

VERDWENEN PLEKKEN

1226	Het havenstadje dat vermalen werd tot landbouwgrond	12
1374	Het Vlaamse dorp dat verdween in de stormvloed en nooit meer terugkwam	15
1582	Modern wonen op de plek waar pestlijders en gewonde soldaten wegwijnden	19
1590	De ster in het landschap van de Westhoek	23
1838	Hoe het station van Brugge omgekeerd terecht kwam in Ronse	26
1845	De mysterieuze spoorwegtunnel onder Leuven	30
1850	De vergeten kolonie van België	34
1939	De mijnterril die op wandel ging	38
1940	Het spoorloze Kempisch Kanaal	42
1958	Het iconische polderdorp dat onder de haven verdween	45

DODELIJKE PLEKKEN

1127	De 'crime scene' van de politieke moord van de twaalfde eeuw	52
1482	De val van Maria van Bourgondië in het bos van Wijnendale	56
1568	Het bloed op de populairste kasseien van het land	60
1597	De woonwijk waar de laatste ketter levend werd begraven	65
1868	De dag dat een tijger uit de zoo ontsnapte en een ongelukkige Antwerpenaar zijn pad kruiste	69
1882	De vergeten moord in de Wetstraat	73
1906	De nooit opgehelderde kindermoord in de Brusselse Zwaluwenstraat	77
1918	De laatste onthoofding	81
1937	De miljonair die uit de lucht viel	85
1940	Het Guernica van Vlaanderen	90

BRUISENDE PLEKKEN

1468	Het spectaculairste huwelijk van de veertiende eeuw werd voltrokken in Damme	96
1500	Een privécollectie leeuwen in het midden van de stad Gent	100
1815	Het dramatische bal op de vooravond van de Slag bij Waterloo	104
1830	De muur van flats aan de Belgische kust en het paviljoentje waarmee het allemaal begon	108
1895	In de tuinen van een van de duurste straten van het land werd de eerste officiële voetbalwedstrijd gespeeld	112
1913	De moeder van alle scholen in Vlaanderen	115
1920	Nergens haalde België meer gouden medailles dan op deze verdoken plek	119
1954	Hoe de luidste berg van Vlaanderen het zwijgen werd opgelegd	123
1956	De beruchtste camping van Vlaanderen is nu een zedelijk natuurgebied	128
1958	Het chocoladeparadijs van Expo 58 werd het mekka van het uitgaansleven	132

BAANBREKENDE PLEKKEN

1784	De verbanning van de stinkende doden uit de stad	138
1787	De Habsburgse beuken van het Zoniënwoud die nooit zo oud hadden moeten worden	142
1800	De gewijde muren waarachter de industriële revolutie in Vlaanderen in gang werd getrapt	146
1830	Hoe het kwam dat het nadarhek op dezelfde plaats werd uitgevonden als het witloof	150
1835	De plaats waar treingeschiedenis, luchtvaartgeschiedenis en vluchtelingen crisis samenkomen	154
1895	De noodlottige rit van de allereerste Belgische auto	158
1896	De galerij die de allereerste filmvoorstelling gaf, met emmer en dwell	162
1897	De fabriek waar erwten, bonen en Willy Sommers werden ingeblikt	165
1919	Wat we te danken hebben aan een van de lelijkste plekken van het land	169
1937	Het land met de meeste kilometers autosnelweg, en waar het allemaal begon	173

VOO

BLOEDIGE PLEKKEN

1302	De Guldensporenslag of wat er nog van overblijft	180
1382	De Goudberg, de West-Vlaamse heuvel die beter de Bloedberg had geheten	184
1578	De roemloze aftocht van de bastaardzoon van Karel V uit Rijmenam	188
1585	De krankzinnige poging van Antwerpen om uit de greep van de Spanjaarden te komen	192
1693	In de eenzame velden van Neerwinden vond de afgrijselijkste slachting van de zeventiende eeuw plaats	196
1789	De winkelstraat waar een heel Oostenrijks leger werd ingemaakt	200
1814	Hoe het dorpje Minderhout al het Waterloo van Napoleon werd	204
1831	Hoe de Belgen de Nederlanders triomfantelijk versloegen en toch nog het hazenpad kozen	207
1915	De Stampkothoeve, waar de eerste gasaanval uit de geschiedenis in gang werd gezet	211
1943	De 936 oorlogsdoden waarover gezwegen moest worden	215
	Nawoord	220
	Bibliografie	221

ORWOORD

Een onbevungen mijmering ligt aan de oorsprong van dit boek. Een mijmering op een vierkante meter grond waarbij je je met de voeten in de aarde afvraagt wat er ooit op deze plek is gebeurd. Wie heeft op deze plek gestaan, gelopen, gezweet, gefeest, geleden, bemind, zich kromgewerkt of de dood in de ogen gekeken? Wat overkwam deze plek in wereld- of stamoorlogen, in eeuwen van miserie of vooruitgang, in stenen en andere metaalkleurige tijdvakken?

Vlaanderen biedt niet altijd en overal de rust en de harmonie voor zulke mijmeringen. Maar het bezit wel een formidabele geschiedenis om de fantasie te prikkelen en meteen in oude boeken te duiken. Vlaanderen heeft een hoge leeftijd, talrijke gedaantewisselingen ondergaan, nieuwe tijdperken zien ontstaan en weer uitdoven. Elke straathoek, kavel of akker in deze regio heeft een verleden.

Vaak is geschiedenis nadrukkelijk zichtbaar. Zoals de kastelen en burchten die toeristen en kostenfacturen trotseren. Zoals de standbeelden die weer en verweer doorstaan, of de bedremmelde gedenkplaten die nu en dan nog eens opgeschoond worden. De bulk van de geschiedenis is echter verdwenen in het landschap, onder het geroezemoes van het leven van elke dag.

Voor dit boek zijn het soort plekken uitgekozen waar de geschiedenis met de tijd verborgen is geraakt, waar mensen achteloos voorbijgaan aan het buitengewone verleden. Wat op deze plaatsen ooit gebeurd is, is weggevaagd of verloederd, soms letterlijk ondergespit. De plekken kunnen straten zijn, pleinen, duinen, weiden of gebouwen. Waar een groot stuk verleden voorbijkwam: een culturele traditie, een economische ontwikkeling, een politieke botsing, een strijd tussen heersers of het lijden van een volk. Het zijn miniaturen van de geschiedenis die een flard van het grote verhaal vertellen.

Alle verborgen plekken liggen in Vlaanderen en Brussel. Dat is in de eerste plaats zo om niet nog strenger te moeten zijn in de selectie van de verhalen die zouden kunnen worden verteld. Heel vaak zal in dit boek echter blijken dat de kroniek van Vlaanderen ook die van België is.

Fotograaf Alexander Dumarey toont alle plekken zoals ze vandaag zijn, zonder aankleding, zonder opschik. De beelden laten zien hoe de tijd elke rimpel weer netjes uitveegt, in het ergste geval een litteken weer aanschouwelijk maakt. Hun alledaagsheid doet vaak helemaal vergeten dat de geschiedenis er een voetafdruk achterliet.

JOS VANDERVELDEN

VERDOWEN

NIEN

PLEKKEN

1226

Het havenstadje dat vermalen werd tot landbouwgrond

De hoge en strak geritmeerde populieren langse de Damse Vaart ter hoogte van Oostkerke nemen het zicht weg op het vlakke polderlandschap dat erachter ligt. Niets laat zichtbaar vermoeden dat hier ooit het stadje Monnikerede lag, een haven met korte bloei, eeuwen van weerstand en een onherroepelijke ondergang. Met de nieuwste archeologische technieken werd aangeduid waar het stadje exact lag, de nauwkeurige ligging van straten en huizen inbegrepen.

In de twaalfde eeuw reikte het Zwin ver landinwaarts. De zeearm was de levensader van de stad Brugge. Door de opkomende verzanding werd de stad moeilijker bereikbaar en ontstonden voorhavens. Damme gaf de toon aan, Hoeke en Muide volgden. Daartussen lag het kleinere Monnikerede, een kilometer van het oude vissersdorp Oostkerke dat net niet tot aan het Zwin reikte.

GEDROOGDE VIS

De oudste teruggevonden vermelding van Monnikerede dateert uit 1226. De plek is vernoemd naar de monniken van de abdij van Lissewege die er gronden bewerkten. Monnikerede werd snel een bloeiende binnenhaven met handel en scheepvaart, met stadsrechten en het exclusieve stapelrecht op gedroogde vis. Schepen vertrokken vanuit het miniatuurstadje naar de Franse en Engelse wateren om daar handel te drijven. Er werden een hondertal huizen, magazijnen, een molen, een kapel en een stadhuis gebouwd. Monnikerede floreerde tot het begin van de vijftiende eeuw.

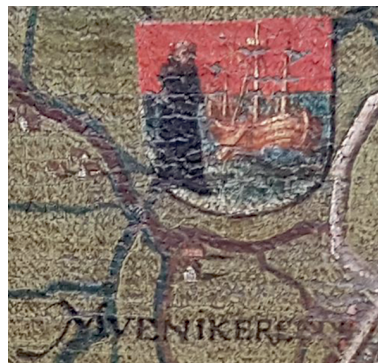
Demografische gegevens laten zien dat het inwonerstal van het stadje gedurende de vijftiende eeuw gestaag daalde. De verzanding van het Zwin maakte Monnikerede steeds moeilijker bereikbaar. De nieuwe Bourgondische hertogen verhoogden de belastingen en ontnamen de stad enkele rechten en privileges. Rond 1550 verdween alle havenactiviteit. De politieke onrust tijdens de Tachtigjarige Oorlog bezegelde het lot. Bijna alle bewoners trokken weg uit de stilaan vervallen stad.

BEGRAVEN EN VERMALEN

Maar de bedrijvigheid kwam terug, zij het in een heel andere vorm. De toenemende verzanding van het Zwin en de noodzaak om de zee te bereiken met steeds grotere schepen bleef Brugge zorgen baren. Oude vaargeulen van het Zwin werden uitgediept en gekanaliseerd. De resten van het Zwin nabij Damme, Sluis en ook Monnikerede werden omgevormd tot een bevaarbaar kanaal, de zogenaamde Verse Vaart. Zo werd de verlaten haven van Monnikerede in de zeventiende en achttiende eeuw een pre-industriële site. Verschillende steenbakkerijen maakten gebruik van de lokale klei om ter plaatse stenen te produceren.

In 1810 besliste Napoleon om de Verse Vaart te optimaliseren tot een echt zeekanaal. Het graven van de Damse Vaart betekende deze keer het onvervalste einde van Monnikerede. Het kanaal werd recht door het oorspronkelijke centrum van het vervallen stadje gegraven. De laatste resten van het middeleeuwse landschap werden begraven en vermalen tot landbouwgrond.

Monnikerede aangeduid op de heraldische kaart van schilder en cartograaf Pieter Pourbus in de zestiende eeuw

Geschilderde kaart van Jan de Hervy (1501) met het Zwinlandschap, dorpen, steden en de vele waterwegen in de late middeleeuwen

‘EEN WEEMOEDIG GEVOEL’

Het verdwenen Monnikerede is lang tot de verbeelding blijven spreken van schrijvers en historici. In 1854 tekende dominee Hendrik Quirinus Janssen zijn zoektocht naar de stad met veel dramatiek op: ‘t Was op een vroegen Septembormorgen, dat ik mij opmaakte om een verdwenen stad te zoeken. De natuur, als was zij bekend met mijn voornemen, scheen daarmede in sombere overeenstemming te willen zijn, en het erop toe te leggen, om in mijn hart een weemoedig gevoel te storten.’ De gevierde Belgische historicus Henri Pirenne trok voor de Eerste Wereldoorlog hoogstpersoonlijk naar de polders rond Oostkerke om zich er van te vergewissen of Monnikerede wel echt verdwenen was.

Dat we vandaag zoveel weten over de verdwenen stad is te danken aan het onderzoekswerk van archeoloog Jan Trachet en het Zwinproject van de UGent. De landbouwgronden aan beide zijden van de Damse Vaart waar Monnikerede gesitueerd werd, bleken een goudmijn aan archeologische resten te bevatten. Tegelijk heeft Monnikerede veel sporen nagelaten in stadsarchieven. De combinatie

zorgde voor een topografische reconstructie van het middeleeuwse havenstadje. Op kaart kunnen nu gedetailleerd de straten, huizen, pleinen en steigers van weleer aangeduid worden.

Wie fietst of wandelt langs de Damse Vaart of de Krinkeldijk in Oostkerke zal echter geen spoor bekennen van Monnikerede in het groene polderland. Tenzij de verbeelding de vrije loop krijgt, of het weemoedige gevoel van dominee H.Q. Janssen.

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING

p.25, 31, 63, 97, 121, 160, 163, 181, 186,
10, 213: Imageselect
p.20: www.gent-geprent.com
p.29: Erfgoed Vlaamse Ardennen © Goktri
p.32: Stadsarchief Leuven
p.36-37: Erfgoed Lommel
p.40-41: Geschied- en heemkundige kring
Klonkviool Houthalen
p.42-43: Stadsarchief Herentals
p.46, 48, 113: FelixArchief Antwerpen
p.70-71: Zoo Antwerpen/beeldbank
p.78: Centrum voor Agrarische geschiedenis
p.83: © Westhoek verbeeldt

p.91: Reflectieruimte Vinkt Mei 1940
p.110: Stadsarchief Oostende
p.121: Gemeentearchief Zemst
p.124-125: Archief Belgische Motorrijdersbond
p.135: willebroek.info
p.148: Beeldbank Stad Gent
p.151, 166: CAG
p.159: conam.info
p.171-172: Foto Gaston Swinnen/Archief Frans
Van Humbeek
p.174 - 176: Heemkundige Kring Oostkamp
p.201-202: Stadsarchief Turnhout
p.206: Erfgoedbank Hoogstraten

Verborgen geschiedenis van Vlaanderen
Jos Vandervelden & Alexander Dumarey

© 2021 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, 2060 Antwerpen
en Jos Vandervelden
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds.
'Davidsfonds' is het geregistreerde
merk van Davidsfonds vzw,
Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
NEW BOOK COLLECTIVE, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk december 2021
Tweede druk februari 2022
Nieuwe editie oktober 2023

ONTWERP Armée de Verre, Bookdesign

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze
uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen
in een geautomatiseerd gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door
fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

ISBN 978 90 223 4063 9
D/2023/0034/376
NUR 680